

Orden i Idrættens Hus¹

– Dansk Idræts-Forbund og sportens gennembrud
ca. 1896-1918

Af Per Jørgensen

»De Belgische turners zijn broeders« hedder det i det belgiske gymnastikforbunds vedtægter fra 1896. I Sverige brugte idrætsledere ofte det svenske borgerskabs hilsen, »broder«, når de skrev breve til hinanden. Herhjemme er fundet eksempler på, at idrætsledere skrev »Dear Sir« til hinanden: Det var for at understrege egen og modtagers anglofile orientering. Man signalerede på den måde, at her skrev to moderne (sports)mænd til hinanden. Eksemplerne er udtryk for, at omkring århundredskiftet opfattede mange europæiske idrætsmænd fra borgerskabet det at dyrke idræt som at deltage i et broderskab.

Idrætten i DIF

Indtil ca. 1890 var idrætten i Danmark først og fremmest en tumleplads for borgerskabet. Så kom arbejderklassen i stigende tal til. Kort efter århundredskiftet var den i flertal, og med 1. verdenskrigs afslutning udgjorde arbejderne mindst to trediedele af dem, der dyrkede organiseret sport på foreningsplan.² Organiseret idræt dyrkede mange i 1918 i Dansk Idræts-Forbund, der dengang havde 12 specialforbund – 13 hvis man medregner »Vinteridrætsforeningen« med 3 foreninger. På det tidspunkt havde DIF 384 foreninger, mere end 55.000 medlemmer og var blevet en massebevægelse³.

Så stor havde interessen langt fra været ved forbundets start i 1896. Dengang hav-

de ca. 2000 mennesker i 18 foreninger og et enkelt specialforbund, Dansk Boldspil Union (DBU), meldt sig ind.⁴ Af disse medlemmer var en trediedel, ca. 700, medlemmer af Frederiksberg Skøjteløberforening. De kan i sagens natur kun have dyrket sporadisk idræt i et klima, der selv på gode år højst tillod skøjteløb i få uger.

Det er svært at få et nøjagtigt statistisk overblik over den tidlige danske idrætsorganisationshistorie. Men ved at sammenstille en række forskellige kilder kan det imidlertid med nogenlunde sikkerhed fastslås, at der på tidspunktet for DIFs dannelse var ca. 250 sportsklubber i Danmark:⁵

Jylland:	ca. 90	sportsklubber
Fyn:	ca. 30	–
Sjælland:	ca. 40	–
Lolland-Falster:	ca. 20	–
København:	ca. 70	–

DIF organiserede således ved sin start mindre end 10% af de danske foreninger, der dyrkede sport. Selv når de DBU-medlemmer, der ikke var direkte, selvstændige medlemmer af DIF, medtælles. I 1918 derimod var de fleste af de foreninger, der primært dyrkede konkurrenceidræt, derimod organiseret hos DIFs medlemmer, specialforbundene. En væsentlig undtagelse herfra var dog cykelsporten, der først meldte sig under DIFs faner i 1960-erne.⁶

Det var således et lille mindretal af de danske idrætsforeninger med sport på programmet, der var medlemmer af DIF i 1896, og på nær tre kom de alle fra København. Disse tre foreninger blev endda kun medlemmer af DIF pr. fuldmagt, og først i 1898 ser man en repræsentant fra en provinsforening fysisk møde op til et repræsentantskabsmøde.⁷ I årene omkring århundredskiftet kom der imidlertid flere og flere provinsforeninger i DIF, og allerede før 1910 udgjorde de et flertal i forbundet.⁸ Provinsen var således ikke specielt interesseret i DIF fra start, men blev det efterhånden. Det er som nævnt ikke det samme, som at sport ikke var udbredt i provinsen i midten af 1890-erne, idet der, som det fremgår af tabellen, på det tidspunkt var ca. 180 idrætsklubber hjemmehørende i provinsen, flest i Jylland. Interessen for DIF var generelt ringe. Selv i DIFs højborg, København var det kun ca. en fjerdedel af de ca. 70 sportsklubberne, der meldte sig ind.

Selv om københavnerklubberne gennemsnitlig var større end provinsklubberne, er der næppe tvivl om, at der blev dyrket mest sport i provinsen allerede på det tidspunkt, hvor DIF blev grundlagt.⁹ Endnu kunne københavnerne fremvise bedre idrætslige resultater på grund af en længere idrætstradition og et mere komprimeret sportsmiljø, men selv det er en påstand med modifikationer. Provinsen kunne fremvise gode resultater i en række aktiviteter. I cricket vandt Odense Boldklub (OB) f.eks. allerede i 1896 over Akademisk Boldklub (AB) og i 1897 over Københavns Boldklub (KB). Såvel AB som KB var ellers danske mestre de pågældende år, idet de havde vundet DBUs turnering. OB var ikke medlem af DBU dengang.¹⁰

Kun på et område har provinsen i årenes

løb haft svært ved at »klare sig« i forholdet til DIF. DIFs øverste ledelse kom fra start udelukkende fra København, og det blev den ved med. Selvom man udvider ledelseskredsen til også at omfatte menige bestyrelsesmedlemmer og medlemmer af de stående udvalg, har københavnske mænd fra borgerskabet været næsten totalt dominerende på ledelsesplan i DIF helt op til vore dage.¹¹

Ved sin start var DIF en organisation først og fremmest for unge, voksne mænd. Der er stort set ikke fundet eksempler på børn under 14 år som medlemmer i organisationen før århundredskiftet. Set gennem perioden 1896-1918 i sin helhed var det gennemsnitlige DIF-medlem formentlig en voksen mand i 20-erne. Der var kun ca. 10% kvinder blandt DIFs tidlige medlemmer.¹² Af dem dyrkede imidlertid langt de fleste skøjteløb under en form, så man må stille spørgsmål ved, om de var medlemmer af en idrætsforening eller en selskabelig forening.¹³

Sportens betydning for DIFs medlemmer

Netop formålet med at dyrke idræt og måden, den blev dyrket på, adskilte sig især i begyndelsen af perioden 1896-1918 fra, hvad man i vore dage forbinder med at dyrke konkurrenceidræt. Alt tyder på, at for mange var det selskabelige samvær af større betydning end selve idrætsudøvelsen, der for de fleste iøvrigt var præget af en vis afslappethed. Efter vore dages målestok var idrætten selv på eliteniveau således ofte præget af manglende specialisering.¹⁴ Det hang sammen med de små træningsmængder i de enkelte aktiviteter, der muliggjorde alsidighed, og at sporten for en del af dens udøvere dengang var en måde at være »moderne« på. Den var led i

en livsstil, der ofte havde veneration for »det engelske«, og mange af dens udøvere blandt borgerskabet dyrkede tilsyneladende snarere sport som et princip end som en bestemt aktivitet.¹⁵

For mange var sporten og sportens ideologi en integreret del af deres liv og holdninger.

Omkring midten af 1890-erne havde sportsklubberne, er det blevet fremhævet, betydning som steder, hvor nogle få tusinde idrætsinteresserede unge mænd fra især borgerskabet kunne mødes. I den sammenhæng er det blevet hævdet med udgangspunkt i Habermas' teorier om den borgerlige offentlighed, at sporten udgjorde et frirum for borgerskabet. Her kunne det mødes uden for det private hjem og den private vareproduktion i den kulturelle del af den borgerlige offentlighed. Her kunne borgerskabet uden gustne økonomiske bagtanker stræbe efter skønhed, ærlighed, sportsmandship og amatørisme. Herhjemme fremføres dette synspunkt f.eks. af Ove Korsgaard.¹⁶

Sporten har formentlig også haft den funktion, men dens udbredelse herhjemme fandt sted længe efter, at borgerskabet var begyndt at mødes i sine saloner, og skal især ses som en del af »det moderne gennembrud«.¹⁷ DIFs – og sportens – største samfundsmæssige betydning i Danmark omkring århundredskiftet var først og fremmest – som det senere vil fremgå – at den var et socialiseringsagentur for borgerskabets normer og holdninger.

Også for arbejderne, der i DIF især var at finde blandt athleter – der dengang omfattede bokkere, brydere og vægtløftere – atletikfolk og fodboldspillere,¹⁸ er sportens funktion som frirum blevet fremhævet. Dog som en anden slags frirum end det var tilfældet med borgerskabet. Kendt er Niels Kayser Nielsens tese fra 1980-ernes be-

gyndelse, der ser byens fodboldklubber som et sted, hvor arbejderne kan genfinde det tabte landsbyfællesskab.¹⁹ Tesen om »det tabte landsbyfællesskab« har mødt en veldokumenteret empirisk kritik, der stiller spørgsmål ved, om der overhovedet var førstegenerationsarbejdere i de danske idrætsklubber.²⁰ Der er imidlertid ingen tvivl om, at mange af de arbejdere, der dyrkede idræt, på en måde genfandt et tabt landsbyfællesskab. Måske ikke deres eget, men så deres forældres. For mange arbejdere var klubben et sted, hvor man kunne mødes med ligesindede og -stillede og komme væk fra det ofte overfyldte hjem.²¹

Det flertal af arbejdere, der hurtigt opstod i DIF, var for ca. 90% vedkommende faglærte bedømt ud fra amatør- og ordensudvalgets udelukkelsesprotokol.²² De ufaglærte, der ofte kom fra særdeles usle forhold og havde svært ved i det hele taget at få struktur på deres tilværelse, havde åbenbart ikke overskud til at gå ind i det forpligtende samvær, som livet i en sportsklub forlangte. Mary Douglas har påpeget denne sammenhæng i sin tese om, at jo højere placeret man er i et samfund, desto mere er man i samfundets greb. Jo højere op i samfundshierarkiet et menneske kommer, jo mere vedkommende oplever sig som en integreret del af samfundet, desto hårdere selvkontrol.²³ Orvar Löfgren har desuden påvist, hvorledes der netop var et internt skel mellem faglærte og ufaglærte. Det gjaldt både med hensyn til løn, organiseringsgrad, opadstræben i samfundet, selvdisciplin og hygiejneforstillinger.²⁴ Da man iøvrigt ved, at de ufaglærte i byerne omkring århundredskiftet ofte var førstegenerationsarbejdere fra landet, er der også her en begrundelse for, at »landsbyfællesskabet« i sportsklubberne ikke blev søgt af den slags arbejdere, men måske af senere generationer.

Som nævnt udgjorde medlemmer af det københavnske, mandlige borgerskab et kortvarigt flertal i DIF på aktivplan og et »livsvarigt« på ledelsesplan. I DIFs øverste ledelse var militæret og erhvervslivet, men også lægestanden overrepræsenteret. Militæret og lægestanden gjorde sig gældende også udenfor DIF i deres interesse for legemsuddannelse og sundhed, ikke mindst i skolesammenhænge. Jørn Hansen har i flere af sine arbejder påpeget, at mange fra disse samfundsgrupper optrådte som samfundsreformatorer, som led i det moderne gennembrud.²⁵ I flokken af aktive, menige medlemmer i DIF var militæret og lægerne derimod lige så underrepræsenteret, som de var overrepræsenteret som ledere.²⁶

Andre samfundsgrupper, har til andre tider gjort sig gældende som samfundsreformatorer i forbindelse med kropskulturen i Danmark. Det gælder især gejstligheden og adelen. Disse grupper var imidlertid totalt fraværende i DIFs organisation i perioden både på lederplan og på aktivplan.²⁷ En begrundelse herfor kan være, at disse samfundsgrupper ikke var en del af »det moderne«.

I DIFs ledelse var der dog flest repræsentanter fra erhvervslivet. I den samlede lederflok udgjorde de halvdelen.²⁸ Den del af borgerskabet, der overhovedet interesserede sig for idræt, var i høj grad unge, karrierebevidste, frembrusende, målrettede, stålsatte og hurtige mænd, som det er blevet dokumenteret af Hans Bonde.²⁹

DIF og driftkontrol

For det enkelte menige medlem var DIFs direkte betydning formentlig – den gang som nu – at det via sine foreninger organiserede en idræt, der kunne være et socialt, frisættende, legende, kreativt og fascinerende

element i livet. På et andet plan lå DIFs betydning for den enkelte imidlertid også i indøvelse af driftkontrol og selvdisciplin. I forlængelse heraf blev det DIFs samfundsmæssige betydning, at organisationen fungerede som et socialisationsagentur for borgerskabets normer overfor sine medlemmer. DIF formidlede således en bestemt karakterudvikling, der udbredtes til de aktive i forbindelse med sportsudøvelse.

Norbert Elias kan i den sammenhæng bruges til at forstå de foranderlige sociale processer, der i slutningen af forrige århundrede havde betydning for udformningen af personlighedsstrukturen hos borgerskabet.³⁰ I den sociale og kulturelle opbrudsfasen, som »det moderne gennembrud« er en del af, og som normalt tidsfæstes til ca. 1890-1914, var borgerskabet en drivende kraft. Borgerskabet kan med Elias betragtes som en elitegruppe med særlige magtchancer.³¹ Som sejrende klasse, socialt, politisk og kulturelt er det især dens holdninger, der på den ene side bliver herskende, men på den anden side også efterstræbellesværdige for f.eks. arbejderklassen.

Personligheds mønstret hos borgerskabet kan lokaliseres ved at undersøge de kulturelle normer, det indgik i mod slutningen af forrige århundrede. Det borgerlige menneske fremstod på det tidspunkt som et disciplineret, kultiveret og kontrolleret menneske med en vel indpræget adfærdskode og et stort ønske om selvrealisering.³² Foranderlige sociale processer foregår blandt interdependente mennesker, og de analyseres hos Elias ved hjælp af figurationsanalyser.

Nogle figurationer af interdependente mennesker har større samfundsmæssig, socialisationspolitisk rækkevidde end andre. DIFs ledelse kan omkring århundredskiftet betragtes som værende medlem af en

sådan gruppe, idet den, ud over naturligvis at være medlem af figurationen »DIFs ledelse«, også var medlem af figurationen, »Det mandlige, københavnske, borgerskab«. Som medlemmer af dette borgerskab, der – som nævnt – i slutningen af forrige århundrede fremstod som førende samfundsgruppe socialt, økonomisk og kulturelt, forsøgte DIFs ledelse at indføre dets normer i DIF og udbrede dem til medlemmerne. I praksis skete udbredelsen af de borgerlige normer naturligvis især til de samfundsgrupper, der ikke allerede havde indoptaget dem. Hvilket især gjaldt arbejderne.

Som i alt, hvad dette borgerskab syntes at foretage sig, var der en indbygget modsætning. På den ene side distancerede det borgerlige miljø sig fra arbejderne, på den anden side forsøgte det at reformere deres vaner og ideer. Men omvendt var arbejderne forhold til borgerskabet også præget af usikkerhed. På den ene side vidste arbejderklassen godt, hvilke normer der gjaldt. Det lærte den i skolen af lærerne og lærebøgerne, og det så den via den kontakt, den havde med borgerskabet. På den anden side kunne arbejderne imidlertid også hurtigt konstatere, at den borgerlige livsstil passede meget dårligt til det miljø, de levede i.³³ Resultatet var at mange valgte at tage afstand fra dette miljø og stræbe mod den finere verden, hvor menneskene var beherskede, ordentlige og rene. Den del af arbejderklassen, der gjorde det, fandt man især blandt de faglærte og håndværkerne. I DIF udgjorde disse grupper ca. 90% af samtlige arbejdere. Sportens succes hos arbejderne, der – som nævnt – allerede ca. 1918 udgjorde mindst 2/3 af DIF medlemmer, var således en succes hos arbejderklassens overklasse. Den lærte betydningen af kontrol og mådehold, af at styre sig selv, sin krop og sine følelser.

DIF »arbejdede« ikke alene i denne sag. DIF blev grundlagt i 1896. Samme år startede den første danske husholdningsskole i Sorø, »Husmoderens Blad« og »Dansk Sundsundhedstidende« begyndte at udkomme og justitsministeriet pålagde amtmændene at blæse nyt liv i amternes inaktive sundhedskommissioner. Disse begivenheder kan ses som led i det moderne ordensprojekt, hvor en række centrale borgerlige værdier blev søgt udbredt til de lavere klasser.³⁴ Det offentlige påvirkede f.eks. via skolens og militærets indretning og indhold. En række private samt halv- og heloffentlige institutioner, spændende fra afholdsbevægelsen til husmoderskoler, kørte forskellige programmer med et reformatorisk sigte. På det rent private plan kan nævnes en apotekerfamilie, der støttede ca. 15 af den slags organisationer med penge.³⁵

Det, man lærte og som man også kunne lære i DIF, var – som sædvanligt ved borgerlig indlæring – selvkontrol og selvdisciplin via kontrol af følelser. I DIF især udmøntet i forhold til begreber som præcision, hygiejne, sundhed og først og fremmest orden. Borgerskabets trang til at skabe orden i bred forstand giver sig også udtryk i en vilje til at udøve magt. Men det er ikke kun magt over omverdenen, det er også over sig selv. Som Lars-Henrik Schmidt har påpeget, er viljen til magt for borgerskabet en ordensmagt, hvor der søges et gentageligt mønster, som forsikrer om ro og orden, og som dermed virker betryggende.³⁶

Det er for snævert kun at se borgerskabets adfærd i DIF og andre steder som et udtryk for, at den herskende klasses ideologi og holdninger bevidst blev trykket ned over arbejderklassen. Der lå ingen overordnet plan bag forsøget på at vinde arbejderklassen for et moralsk borgerligt liv. De

borgerlige værdier var internaliserede og ikke-bevidste for reformatørerne selv. Mange af dem var lykkeligt uvidende om, at deres reformiver havde et skjult socialt budskab.³⁷

Så selv om DIFs forhold til medlemmerne og funktionen som socialisationsagentur bør fortolkes ved hjælp af begreber som magt og magtanvendelse foregår udøvelsen af magt altså på det ubevidste plan. Foucaults magtdefinition, magtrelationsbegreb og hans centrale strategibegreb er særlig anvendelig til forståelse af komplicerede og uigenemskuelige magtprocesser. For Foucault er magten overalt, ikke fordi den omfatter alt, men fordi den kommer alle steder fra.³⁸ Magt er ikke noget som erhverves, tilranes eller fordeles, men er en mangfoldighed af styrkeforhold. Centralt i hans magtbegreb står spørgsmålet »hvordan«. I DIF er det f.eks. forholdsvis let i perioden at iagttage, hvem der bestemmer, hvad der bestemmes, og hvor i organisationen der bestemmes. Hvordan der bestemmes, hvilke magtmekanismer og ikke mindst strategier, der er på spil, er mindre gennemskueligt.

I stedet for begrebet magt bruger Foucault begrebet magtrelation. Magt er ikke funderet i altomfattende modsætninger mellem dem der hersker, og dem der beherskes. Det betyder for Foucault ikke, at der ikke eksisterer dominans og klasser. Det betyder blot, at både dominerende og dominerede indgår i magtrelationer, som ingen af dem kontrollerer fuldstændigt.³⁹ Hvem har nemlig f.eks. magten, eller hvem har hvor meget af magten, når den øverste ledelse i DIF fører en beslutning ud i livet, og resten af organisationen ignorerer den? I enhver magtrelation er ifølge Foucault indbygget en strategi, der omfatter den samlede mængde af midler, der kan anvendes for at opnå magt eller for at bevare magt.⁴⁰

Rammerne

Hvorledes virkede DIF så konkret som socialisationsagentur for borgerlige normer og holdninger? Historien begynder faktisk allerede nogle år før forbundets grundlæggelse. »Dansk Amatør-Union« hed en organisation, der blev stiftet i 1892 og 1893.⁴¹ Stifterne var en række mænd fra det københavnske borgerskab, og formålet var at sikre amatørismen som grundlag for sportsudøvelse. I stiftelsesfasen var det småt med interessen, men et udvalg blev nedsat, og dets arbejde med amatørreglerne er overleveret. I forhold til et tidligere forsøg var det imidlertid en ny form for amatørisme, udvalget fandt frem til.

Det tidligere forsøg havde fundet sted allerede i 1889, hvor en arbejdsgruppe under ledelse af DIFs første formand og præsident, kommandør – senere kontreadmiral – Victor Hansen, havde udarbejdet nogle regler, der definerede, hvad en amatør var, og hvad en professionel var:

- 1) »Amatør er enhver, som driver Sporten alene for sin fornøjelse, og som ikke søger Erhverv eller tilsigter eller nyder nogen pekuniær fordel ved Udøvelsen af sin Sport«.
- 2) »Professionel er enhver, der ved Udøvelsen af sin Sport tilsigter eller nyder pekuniær Fordel, optræder om Pengepræmier eller omsætter en vunden Præmie i Penge eller for sin Optræden forud er sikret en vis Godtgørelse«.⁴²

I modsætning hertil blev der i 1893 tilført amatørreglerne en ny personlig-etisk dimension, der sidenhen blev bevaret og udbygget i DIF. Begrebet »professionel« blev afskaffet til fordel for begrebet »ikke-amatør«. I det hele taget fandtes ordet »professionel« overhovedet ikke i de nye regler.⁴³

Nu var det ikke længere nok ikke at modtage penge, når man dyrkede idræt for at kunne være amatør. Nu skulle man også opføre sig ordentligt ud over idrætsreglernes tvang. Man måtte således ikke have gæld eller være »berygnet i den offentlige mening«. Det sidste blev der lagt så meget vægt på, at det undervejs i processen blev til det første krav. Borgerlig adfærdskodeks blev generelt søgt indført i reglerne. Et forslag om, at man ikke måtte have været tyende, hvis man ville dyrke idræt, blev dog ikke vedtaget. Man ønskede åbenbart ikke at bruge amatørreglerne til social udskillelse.

Lovene blev tilsyneladende konstrueret, så der blev stillet de samme krav til at deltage i idræt, som der stilledes til at deltage i samfundslivet, hvor man bl.a. skulle være uberygnet og gældfri for at udøve sine borgerlige rettigheder.⁴⁴ Endvidere sikrede lovenes udformning og komplicerede stemmeregler ledelsen mod, at uønskede blev valgt ind i bestyrelsen. Det blev også diskuteret, om den gamle overklasseforøjelse at vædde om andres og egen idrætsudøvelse skulle tillades. Efter nogen diskussion blev det forbudt, men der var altså ønsker fremme om, at amatørreglerne ikke skulle bryde med velerhvervede rettigheder for overklassen.⁴⁵

Det fremgik endvidere af hele forløbet, at man med »Amatørunionen« ønskede en organisation med vide magtbeføjelser til ledelsen, ensretning af idrætslivet og en ny form for amatørisme som omdrejningspunkt. Da det kom til stykket, var interessen for at føre unionen ud i livet imidlertid ikke til stede hos idrætsforeningerne. Så selv om Dansk Amatør-Union i princippet blev vedtaget, sygnede den hen og blev i november 1894 stillet i bero.⁴⁶

Den samme personkreds, der stod bag dannelsen af »Amatørunionen«, indkaldte

imidlertid et år efter, i december 1895, til et nyt stiftelsesmøde og kort efter, den 14. februar 1896, blev Dansk Idræts-Forbund dannet. Belært af erfaringerne fra »Amatørunionen«, hvor der, da det kom til stykket, ingen interesse havde været for amatørregler, forsøgte man imidlertid nu at danne DIF fuldstændig støvsuget for amatørregler og henvisning til amatørisme.

DIF skulle tilsyneladende kun have praktiske gøremål såsom kontakt til offentligheden, fælles idrætsregler og udgivelse af et tidsskrift. Ikke engang i formålsparagraffen havde stifterne tænkt sig så meget som at nævne amatørismen, ligesom der heller ikke skulle være amatørregler. Hvor ordet »professionel« ikke var blevet nævnt i »Amatørunionen«, blev ordet »amatør« ikke nævnt i udkastet til Dansk Idræts-Forbunds love.⁴⁷ På selve det stiftende møde var der blandt de tilstedeværende imidlertid nogle, der holdt amatørismens fane højt. Mødeindkalderne blev derfor alligevel – trods deres protester og advarsler – tvunget til at indføre amatørismen i den nye organisation.⁴⁸

Når der tænkes på, at de fleste af DIFs forslagsstillere normalt udviste stor entusiasme i forbindelse med amatørregler og amatørisme, forekommer deres afstandtagen fra amateursagen ved DIFs stiftelse umiddelbart underlig. De samme mennesker havde jo kort tid før været med til at danne »Amatørunionen«. Forslagsstillernes strategi med tilbageholdenhed i amatørspørgsmålet giver derfor kun mening, hvis den vurderes som en taktik med det formål at lokke flere »kunder« i butikken end de amatørinteresserede. På den måde kunne de eventuelt sikre DIF en bedre start, større bredde og overlevelsessevne, end »Amatørunionen« havde haft. Sidenhen kunne man så stramme op.

Strammet op blev der da også efter alle

kunstens regler et halvt år efter på repræsentantskabsmødet i oktober 1896. Da blev DIFs love ændret og strammet i et omfang, der lå langt udover, hvad vedtagelserne på det stiftende møde i februar havde krævet. Tilsyneladende havde ledelsen nu den strategi, at når det alligevel stort set kun var de amatørinteresserede, der var interesseret i DIF, kunne man ligeså godt tone rent flag.

I de følgende år fortsatte opstramningen af DIFs love yderligere. Ud over indførelse af amatørregler – hvor skellet endnu engang kom til at stå mellem amatør og ikke-amatør – kan i slutningen af forrige århundrede samlet ses en udvikling, hvor magten koncentreredes hos stadigt færre mænd, der sjældnere og sjældnere stod til ansvar overfor det øverste organ, repræsentantskabsmødet.⁴⁹ Men samlet kan også i den periode ses en udvikling, hvor færre og færre af medlemmerne viste interesse for organisationen, og hvor flere repræsentantskabsmøder ikke var beslutningsdygtige.⁵⁰

Magtkoncentrationen blev imidlertid svækket i 1904, da DIF ændrede struktur. Fra at organisere foreninger overgik DIF da til at være paraplyorganisation for i princippet selvstændige specialforbund.⁵¹ Men den magt, der først og fremmest gled ledelsen af hænde, var magten over fællesregler ved idrætsudøvelse. Magten over fælles amatørregler og fælles ordensregler blev bibeholdt. Den blev ikke opgivet af DIFs ledelse før i henholdsvis 1925 og i 1918, hvor den og overgik til medlemmerne, specialforbundene.

Reglerne

Der var således først og fremmest to instrumenter, DIFs ledelse kunne anvende til kontrol af medlemmerne. Det var » DIFs amatør- og ordensreglement« samt »ordensreglementerne«. Sidstnævnte regle-

menter var der to af. Det første var »Dansk Idræts-Forbunds Ordensreglement«, der var i funktion fra 1900-1908 til det blev afløst af »Almindelige Ordensregler for offentlige Konkurrencer under Dansk Idræts-Forbund«, der eksisterede frem til 1918, hvor den slags reglementer som nævnt overgik til de enkelte specialforbund.⁵²

Disse instrumenter brugte DIFs ledelse til nærmere at fastlægge, hvilke krav der kunne og skulle stilles til den menige idrætsudøver. For amatørreglernes vedkommende kan udviklingen beskrives som en indførelse i oktober 1896 af amatørregler med en »økonomisk« og »etisk« dimension, efterfulgt i de følgende år af en stramning af især de etiske regler. Hvad de »almindelige ordensregler« angår, blev de udviklet som supplement til de oprindelige idrætsregler, der fastlagde hvorledes idrætsaktiviteter skulle udføres for at være ensartede og sammenlignelige. Nu sikrede ordensreglerne, at der også blev taget vare på udøvernes adfærd, påklædning og disciplin.⁵³

De »etiske« regler i diverse forklædningsregler handlede således om alt det, pæne mennesker ikke burde indlade sig på. Man måtte ikke være berygtet, ikke stifte gæld, ikke fornærme autoriteter, ikke tale nedsettende om DIF, ikke komme for sent, ikke være uordentligt påklædt. Og på samme måde som amatørreglerne fra, i 1889 kun at beskæftige sig med økonomi i de følgende udgaver lagde mere og mere vægt på etik, udviklede idrætsreglerne sig fra, i 1897 kun at beskæftige sig med hvorledes en idrætsaktivitet rent fysisk skulle udføres, til også at omfatte etik før, under og efter den idrætslige konkurrence.

Reglerne og vedtagelserne viser om ikke andet, at DIFs ledelse prioriterede amatør- og ordensregler samt ordensreglementer højt. Men en nærmere undersøgelse viser

imidlertid, at det ikke kun var i teori, men også i praksis, at denne prioritering fandt sted. Overtrædelser blev forfulgt og dømt. Men det var kun var sjældent, at DIFs ledelse eller amatør- og ordensudvalget selv var opsøgende og udfarende.⁵⁴ Det behøvedes ikke. Sagerne samt eventuelle indstillinger til udelukkelse kom først og fremmest fra specialforbundene og foreningerne selv. Der var således grundlæggende konsensus blandt organisationens ledere om amatørreglerne og ordensreglerne samt deres indhold.

Endelig viste praksis også, at det især var den »etiske« del af amatørreglerne, der blev anvendt. Omkring 98% af samtlige udelukkelse, og 100% af de sager der ikke medførte udelukkelse, omhandlede adfærd og etik. Kun 8 af 417 undersøgte udelukkelse fra perioden 1896-1918 omhandlede egentlig, renlivet professionalisme, resten omhandlede overtrædelser af forskellige »etiske« regler i forbindelse med det at dyrke idræt. Mest almindeligt var det at blive udelukket p.g.a »gæld«. Det var tilfældet i ca. 90% af samtlige udelukkelse for overtrædelse af »etiske« regler.⁵⁵

Udelukkelse ramte de forskellige specialforbund forskelligt. Procentuelt ramte langt de fleste udelukkelse atletik- og atletiksporten.⁵⁶ Her var der mange arbejdere, og det var her, man havde problemer både med den »økonomiske« og den »etiske« del af amatørreglerne. Det var i atletik- og atletiksporten, at DIFs ledelse havde store dele af organisationens amatørproblemer samlet. Det var da også i disse sportsgrene, DIFs skiftende formænd år efter år på repræsentantskabsmøderne måtte fremhæve mangler ved præcision, adfærd og påklædning.⁵⁷ Amatør- og ordensudvalget, der undersøgte og bedømte de enkelte sager, var en stor bureaukratisk maskine, der producerede tusindvis af bi-

lag og aktstykker i sin kamp for lov og orden og mod slendrian i idrætslivet. Men udvalget var først og fremmest et ordensudvalg.

Det var imidlertid ikke kun i sin administration af regler og reglementer, at DIFs ledelse interesserede sig for de aktives adfærd og deres opdragelse. Også i spørgsmål som danskhed, sprogrensning, sundhed og hygiejne dukkede ledelsens opdragende interesse frem.⁵⁸ Interessen for disse problemkredse, der også havde stor interesse i datidens almindelige offentlige debat, kan ikke kun ses som en strategi i sammenhæng med, at DIF ihærdigt forsøgte at opnå accept og økonomisk tilskud fra statsmagten.⁵⁹ Man kan nemlig ikke påstå at DIFs ledelse indplacerede idrætten og organisationen i en samfundsgavnlig kontekst af specielt taktiske grunde. DIFs ideologi, indretning og formål adskilte sig omkring århundredskiftet ikke fra en række andre organisationer. Borgerlige normer prægede ideologien, indretningen var (tilstræbt) demokratisk og formålet var idealt.

I løbet af det 19. årh. blev det nærmest et internationalt dogme, at der var en sammenhæng mellem individets, og for den sags skyld hele samfundets, kropslige udvikling og den moralske udvikling. Det var en holdning, DIFs ledelse var helt enig i.⁶⁰ Interessen for hygiejne, sundhed, adfærd, disciplin, love og regler hos ledelsen var manifest og blev i sin praktiske udformning væsentlige instrumenter i overførelse af borgerlige normer til organisationen. Manglende disciplin, hygiejne og sundhed betegnede i borgerskabets verden ting, der ikke var på plads.⁶¹ DIFs ledelses store interesse for disse emner skal derfor ses i direkte sammenhæng med interessen for love, regler, vedtagelser og deres udførelse. Usundhed, manglende hygiejne og regel-

brud var en og samme sag. Det betegnede en uorden, der truede klassifikationsordenen, og som derfor var farlig.

Perspektivering

Når man især koncentrerer sig om at finde sammenligningspunkter mellem borgerlig etik og opbyggelsen af DIF som institution med alt hvad dertil hører af love, regler, korrespondancer, vedtagelser og deres udførelse, sundhed, hygiejne etc., forsvinder idrætten og dens betydning for den enkelte i form af frigørelse og fascination let.

Men oplevelsen og erkendelsen af det frigørende, det fascinerende element ved idrætten var og er en overliggende betingelse for overhovedet at give sig i kast med den og holde fast ved den. Hvis ikke fascinationen havde været til stede, først hos nogle få fra især borgerskabet, og siden hos mange flere fra især arbejderklassen, havde overførelsen af borgerlige normer via DIF jo ikke fundet sted.

Sagt med andre ord: Når vi ser eller spiller fodbold, udgør de fællesaccepterede regler, hvor alt er ordnet og på plads, de trykke, genkendelige og retfærdige rammer. Kampen, konkurrencen, tilskuerne, den friske luft, kammeratskabet, den splittende aflevering eller dribling, det overraskende skud etc., står for fascinationen. Frigørelsen og fascinationen består så at sige i udfyldelsen af rammerne.⁶² Den form for fascination ved idrætsudøvelse opstod først i borgerskabet og sidenhen i andre klasser, således at sportsudøvelse blev en massebevægelse efter 1. verdenskrig.

Men det må ikke glemmes, at der også hersker et dialektisk forhold mellem fascinationen på den ene side og love og regler og vedtagelser på den anden. Fascination af idræt er naturligvis ikke iboende i akti-

vitet(-en) i sig selv, men står i stor sammenhæng netop med de rammer, den udøves under.

Man skal ikke kun kunne lide at sparke til en bold, man skal kunne lide fodbold, man skal kunne lide konkurrence, man skal kunne planlægge sit liv, i det mindste så lang tid en fodboldsæson varer, man skal kunne lide struktur og orden. I hvert fald i et vist omfang.

Sans for orden og renlighed er jo trods alt – så længe den ikke sætter sig som mani – ikke at foragte, og der kan også være konkrete fordele forbundet med behovsudskyldelse. Det, at kunne planlægge på længere sigt og iøvrigt kunne strukturere sit liv, indebærer nogle frihedsgrader, som den ustrukturerede ikke har. Sport er for dem, der er parate til sport.

Derfor kan man heller ikke i en undersøgelse af DIFs historie få bekræftet nogen »forførelsesteori«, at nogen blev narret til noget, og slet ikke nogen »tvangsteori«. DIF var et socialisationsagentur for borgerskabets normer, på samme måde som alle mulige andre private, halv- og heloffentlige institutioner var det på det tidspunkt. Dog med et udgangspunkt, der adskilte sig væsentligt fra f.eks. skole og militær. Medlemmerne i DIF var voksne – især – mænd, og de kom helt frivilligt, og der kom flere og flere af dem. De lå heller ikke under for noget omfattende mediepres. Det var begrænset i de tider, hvad sporten angår.

Grundlæggende stillede den del af arbejderklassen, DIF kom i forbindelse med – de veltilpassede, opadstræbende, faglærte arbejdere – ingen »revolutionære« spørgsmål til organisationen. DIFs ledelse fra borgerskabet kunne beklage medlemmernes, især naturligvis arbejdernes, træghed og mangel på pli. De kunne også lovgive mod medlemmerne og straffe dem, når de

kludrede i koderne. Men i det store og hele var de menige medlemmer parate og lærevillige. Det er en god pointe, at i stort set ingen af de 619 udelukkelsesdomme, der ialt blev givet i perioden 1896-1918, kom initiativet fra DIFs amatør- og ordensudvalg. De fleste udelukkelse ramte som nævnt arbejdere blandt atleter, atletikfolk og fodboldspillere. Men det var deres egne tillidsfolk i klub eller specialforbund, der indstillede dem til udelukkelse.

Straffen var oven i købet til deres eget bedste. Norbert Elias har påpeget, at det, at man kunne skade sig selv ved at bryde normer, var noget nyt i historien. Det borgerlige menneske blev opdraget til at tro, at det, som var uønsket i samfundet, og den adfærd som andre mennesker fordømte, burde man undgå af helbredsgrunde. Man skadede sig selv ved at bryde normerne. Man måtte udøve selvdisciplin. Kunne man ikke det måtte andre hjælpe med lektionen.

Noter

1. Den følgende artikel hviler især på min phd-afhandling »Dansk Idræts-Forbund og sportens gennembrud« – En undersøgelse af Dansk Idræts-Forbunds rolle i sportens indførelse og etablering i Danmark ca. 1896-1918.
2. Det må understreges, at påstanden hviler på kvalificerede gæt ud fra spredte oplysninger. Det er ikke muligt på grundlag af det overleverede materiale at sige noget helt præcist om hverken alder-, køns- eller den sociale sammensætning af DIFs medlemmer omkring århundredskiftet.
3. Om kravene til hvornår en organisation kan regnes for at være en massebevægelse se *Jan Lindroth: »Från »Sportsfåneri« till massidrott«*, Stockholm 1988.
4. I oktober rettede DIFs ledelse henvendelse til en potentiel støtte til idrættens sag om hjælp. Ifølge DIFs egne oplysninger, der næppe er underdrevne, var der ialt 2155 medlemmer på det tidspunkt. R-10.366-pk.26-p.53.
5. I statistikken er anført de idrætsklubber, der var aktive i årene 1895-1897 – altså ca. et år på hver side af DIFs stiftelsesår. Sportsklubberne kom og gik på det tidspunkt, og den samme klub kaldes ofte noget forskelligt og tillægges ofte at dyrke forskellige idrætter i de respektive kilder. Denne statistik er især sammenstykket af oplysninger fra Victor Hansen: *Illustreret Idrætsbog*; DIFs arkiv; I.P.Müller og Eugen S. Schmidt: *DIFs officielle Aarbog for Legems-Idræt* p.76-81; Johannes Larsen: *Athletik-Kronologi og En Athle-*
- tiksmands Erindringer gennem 55 år*; Aage Hermann og Evald Andersen: *Den Danske Idræts Bog Dansk Sportsleksikon* bd.1 og 2; Jim Toft: *Fodboldbanen kridtes op* og Douglas G. Steptoe: *Historien om cricket i Danmark*, København 1994 (upubliceret).
6. Det var ret umuligt for cyklisterne at leve op til en renlivet amatørisme og dermed være medlemmer af DIF. I 1896 vandt de fem mest vindende amatører på Ordrupbanen 12.000 kr. tilsammen i præmiepenge. Det var 26 gange DIFs samlede indtægter samme år. *Den Danske Idræts Bog* bd.2 (p.918-935).
7. Der var fire repræsentantskabsmøder om året indtil 1900, hvor man gik over til to. Fra 1925 nøjedes man med et årligt møde i oktober, og det har man haft siden.
8. I 1910 kom kun ca. 45% af DIFs menige medlemmer og ca. 30% af foreningerne fra København. R-10.366-pk.2-p.199 (bilag 1).
9. Heller ikke i dette tilfælde er det statistiske materiale overbevisende, men bla. fra overleveret materiale fra 1910 fremgår det, at en københavnerklub i gennemsnit var dobbelt så stor som en provinsklub. R-10.366-pk.2-p.199.
10. I.P.Müller og Eugen S. Schmidt: *DIFs officielle Aarbog for Legems-Idræt* (p.53).
11. Kilderne til bestyrelses- og udvalgmedlemmernes geografiske placering er især DIFs årbøger og Herbert Sander: *Dansk Idræt*, København, 1946.
12. Der er også her tale om kvalificeret gæt på bag-

- grund af spredte oplysninger om kønsfordelingen hos nogle af DIFs tidligste medlemmer I sommeren 1896 ser det ud til, at DIF havde ca. 240 kvindelige medlemmer, hvoraf ca. 175 var skøjteløbere. Per Jørgensen: *Dansk Idræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.302).
13. Kun i årene 1895-96, 1900-01, 1906-07, 1908-09, 1911-12 og 1916-17 havde man løbsdage nok til, at det kunne kaldes en sæson; dvs. ca. 1 måned på is, så man både kunne træne og nå at afvikle mesterskaber. Den Danske Idræts Bog: (p.315), *Dansk Sportsleksikon*: bd.1 (p.248).
 14. Nødvendigheden af specialisering, hvis man ville drive det til noget kunne dog lejlighedsvis fremhæves. Således af den internationalt kendte løber, Harald Grønfeldt i 1906:
»For at opnaa Resultater af Betydning som Distanceløber er det nødvendigt, at man gør sig til Specialist. Man bør træne mindst en Gang om Ugen, men ikke mere end to Gange.«
Der var således tale om en form for specialisering, der tidsmæssigt tillod, at man var specialist i flere idrætsgrene samtidig. A.C.Meyer (red): *Idræts Bogen: Fri idræt* (p.36).
 15. Per Jørgensen: *Dansk Idræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.292-295).
 16. Ove Korsgaard: *Kampen om kroppen* (p. 151-163).
 17. Begreber som »Det moderne gennembrud«, »moderne«, »moderne mænd« etc. anvendes i artiklen, men vil ikke blive diskuteret nærmere her. Selvom begrebet »Det moderne gennembrud« er almindeligt anerkendt som term, er det i virkeligheden meget bredt. For en præcisering se: Per Jørgensen: *Dansk Idræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.33-34).
 18. Per Jørgensen: *Dansk Idræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.245-247).
 19. Niels Kayser Nielsen: *Sport, kultur og utopi*, Bidrag 13/14, 1981 Siden har Kayser Nielsen udbygget sine betragtninger om sportens betydning som frirum. I: *Et overset Kapitel i Den engelske sports gennembrud i Norden* (p.173-196) fremhæves, at frirummet er provisorisk. Det at dyrke sport i sportens barndom var først og fremmest et spørgsmål om at have et provisorisk frirum, hvor man var fri og lige, og hvor der var ordnede forhold. Det fastlagte regelsæt var velegnet til en utopisk demonstration af, hvad lighed ville sige, og hvad frihed ville sige. Her er der naturligvis ikke kun tale om et frirum for arbejderen, men for alle.
 20. Jim Toft: *Fodboldbanen kridtes op* (p.76-80).
 21. Boligforholdene for arbejderne i København var ofte særdeles ringe omkring århundredskiftet *Salmonsens konversationsleksikon bd.10* p.547, København 1900.
 22. R-10366-pk.123, Per Jørgensen: *Dansk Idræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.246-247).
 23. Mary Douglas: *Natural Symbols* (p.100-101).
 24. Jonas Frykman og Orvar Löfgren: *Den kultiverede människan* (p.125).
 25. Se feks. artiklen *Sundhed eller kundskaber* i antologien *Kroppens spejl* (p.233-263), eller Jørn Hansen: *Kropsudfoldelse – fra sport til jogging i Den jyske historiker* 53/1900 (p.82-87).
 26. Amatør- og ordensudvalgets udelukkelsesprotokol R-10366-pk.123 samt Herbert Sander *Dansk Idræt* bd.1 (p.291-298).
 27. Per Jørgensen: *Dansk Idræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.300).
 28. Herbert Sander: *Dansk Idræt* (p.291-298).
 29. Feks. i bogen *Mandighed og sport*, Odense 1992. I nogle centrale kapitler (især 2 og 4) påviser Hans Bonde, hvorledes den borgerlige mand så sig selv, sit liv, sin krop og sin idræt.
 30. Norbert Elias fremstiller første gang sin teoretiske referenceramme, teorien om civilisationsprocessen, i *Über den Prozess der Zivilisation*, Basel 1939 I engelsk oversættelse bl.a. *The Civilizing Process*, Oxford 1994.
 31. Norbert Elias: *Was ist Sociologie* (p.89-90).
 32. Per Jørgensen: *Dansk Idræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.66, samt kap. 3 p.65-106 (*Borgerskabet i København*)).
 33. Jonas Frykman og Orvar Löfgren: *Den kultiverede människan* (p.184).
 34. Lars-Henrik Schmidt og Jens Erik Kristensen: *Lys Luft og renlighed* (p.115-116).
 35. Ellen Damgaard og Poul H Moustgaard: *Et hjem – en familie* (p.98-99).
 36. Lars-Henrik Schmidt og Jens Erik Kristensen: *Lys luft og renlighed* (p.18).
 37. Jonas Frykman og Orvar Löfgren: *Den kultiverede människan* (p.119).
 38. Michel Foucault: *Viljen til viden* (p.99).
 39. Michel Foucault: *Viljen til viden* (p.97-108).
 40. Bent Flyvbjerg: *Rationalitet og magt* (p.113).
 41. Kilderne til Dansk Amatør-Union findes i DIF arkiv på Rigsarkivet i København R-10366-pk.1.
 42. Per Jørgensen: *Dansk Idræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.112).
 43. R-10366-pk.1-p.15.
 44. Per Jørgensen: *Dansk Idræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.128).
 45. R-10366-pk.1-p.7.
 46. R-10366-pk.1-p.16.

47. R-10366-pk.1-p.23ff.
48. R-10366-pk.1-p.19 og 27.
De mest fremtrædende af stifterne var Eugen Stahl Schmith, formand for Københavns Roklub og K. Bauditz, formand for Frederiksbergs Skøjteløberforening. Begge havde også været de drivende kræfter bag Dansk Amatør-Union. De, der kæmpede for amatørismens sag på det stiftende møde, var især journalist Norman Bryn fra Københavns Athletklub, grosserer Carl Melchior fra Københavns Skøjteløberforening og konsul Broberg fra Københavns Amatørsejlkulb. Per Jørgensen: Eugen Stahl Schmidt og DIF. I: *Ildrætshistorisk årbog 1993* (p.25-41).
49. Per Jørgensen: *Dansk Ildræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.167).
50. Repræsentantskabsmødet i april 1898 blev aflyst og flyttet Møderne i juli 1898, 1899 samt maj 1900 var ikke beslutningsdygtige. R-10.366-pk.1-p.99,104,117 og R-10.366-pk.2-p.5.
51. R-10366-pk.2-p.82-84.
52. Dansk Ildræts-Forbunds Aarsberetning, 1917 (bilag B).
53. Per Jørgensen: *Dansk Ildræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.202-211).
54. Per Jørgensen: *Dansk Ildræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.244).
55. Per Jørgensen: *Dansk Ildræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.251).
56. Per Jørgensen: *Dansk Ildræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.252).
57. R-10366-pk.2-p.13,26,56,65 og 154.
58. Per Jørgensen: *Dansk Ildræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.267).
59. Det offentlige var imidlertid ikke interesseret Måske fordi DIF aldrig formulerede noget nationalt program. I modsætning hertil stod skyttebevægelsen og senere også gymnastikbevægelsen med velformulerede nationale programmer. Her havde staten været aktiv og støttende fra start og fortsatte i mange år med at støtte med beløb, hvis størrelse DIFs ledelse kun turde drømme om. Først i 1903 fik DIF statsstøtte, og først efter 1. verdenskrig interesserede det offentlige sig for alvor for DIF. Per Jørgensen: *Dansk Ildræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.277-279).
60. Per Jørgensen: *Dansk Ildræts-Forbund og sportens gennembrud* (p.271-272).
61. Mary Douglas: *Purity and Danger* (p.40).
62. Forholdet mellem den ydre rammes tvang og udfyldelsens betydning for oplevelsen af idræt, er blevet beskrevet af Bjarne Ibsen: *Sammenligning af 4 kurveboldspil* i Focus Idræt 14 årg. 2.90, Per Jørgensen: *Basketballspillet Historie* i Tidsskrift for Idræt, december 1989 og Per Jørgensen: Idræt under forandring i: *Idræt i bevægelse* p.32-37.

Litteraturliste

- Bonde, Hans: *Mandighed og Sport*, Odense Universitetsforlag 1991.
- Dansk Ildrætsforbunds Aarsberetning, 1917
- Dansk Sportsleksikon, København 1944-1945 (bd. 1 og 2).
- Damgaard, Ellen og Moustgaard, Poul H.: Et hjem – en familie, En etnologisk punktundersøgelse af et borgerligt københavnsk miljø o.1890. I: *Folkelivsstudier 3*, Nationalmuseet, 1970.
- Douglas, Mary: *Purity and Danger – An analysis of concepts of pollution and taboo*, London, 1966.
- Douglas, Mary, »Natural Symbols«.Penquin Books, England 1978 (2.oplag). Udkom oprindeligt i 1970 og blev revideret i 1973.
- Elias, Norbert: *Über den Prozess der Zivilisation*, Basel 1939. (*The Civilizing Process*), Oxford 1994.
- Elias, Norbert: *Was ist Sociologie?*, Augsburg 1971 (2.udgave).
- Flyvbjerg, Bent: *Rationalitet og Magt* Bd. 1 og 2, Akademisk Forlag, 1991.
- Foucault, Michel: *Viljen til viden - seksualitetens historie 1*, Det lille Forlag, København 1994. (*The history of sexuality* New York, 1978).
- Frykman, Jonas og Löfgren, Orvar: *Den kultiverade människan*, Lund 1979.
- Hansen, Jørn: Kropsudfoldelse – fra sport til jogging. Det moderne – det traditionsforankrede – det postmoderne. I: *Den jyske historiker. 1990* (s.81-96).

- Hansen, Jørn: Sundhed eller kundskaber. En undersøgelse af samspillet mellem den nye legemskultur og sundhedsopfattelsen under det moderne gennembrud. I: *Kroppens spejl* (s.233-259), Odense 1991.
- Hansen, Victor: *Illustreret Idrætsbog*, København 1888-1892.
- Hermann, Aage, Andersen, Evald,: *Den Danske Idræts Bog*. bd.1 og 2, København, 1935.
- Jørgensen, Per: Idræt under forandring. I: Bjarne Ibsen m.fl.: *Idræt i bevægelse* 2. oplag p.10-56.
- Jørgensen, Per: Eugen Stahl Schmidt og DIF. I: *Idræthistorisk årbog 1993* (p.25-41).
- Jørgensen, Per: *Dansk Idræts-Forbund og sportens gennembrud*, Ph.d-afhandling, DHLs bibliotek.
- Korsgaard, Ove: Kampen om kroppen. Dansk idræts historie gennem 200 år, København, 1982.
- Larsen, Johannes: *Athletik Kronologi*, København 1947 (Tilhører Dansk Atletik-Forbund).
- Larsen, Johannes: *En Atletikmands Erindringer gennem 55 år*, København 1947 (Tilhører Dansk Atletikforbund).
- Lindroth, Jan: *Från »Sportsfåneri« til massidrott*, Stockholm 1988.
- Müller, I.P, Schmidt, Eugen S.: *Aarvog for Legems-Idræt* (DIF-Årbog 1905), København, 1905.
- Meyer, A.C.: *Idrætsbogen* bd.1 og 2, København 1909.
- Nagbøl, Søren: *Socialisationspolitiske aspekter i Norbert Elias' sociologi* magisterkonferensspeciale, Århus Universitet 1980, DHLs bibliotek, 1994.
- Nielsen, Niels Kayser: *Sport, Kultur og Utopi* i Bidrag 13/14, 1981.
- Nielsen, Niels Kayser: Et overset kapitel. Om sporten og gårdmandslinjen i dansk idræthistorie. I: *Den engelske sports gennembrud i Norden*, København 1989 (s.173-191).
- Sander, Herbert: *Dansk Idræt Gennem 50 år*, bd.1, København 1946.
- Steptoe, Douglas G.: *Historien om cricket i Danmark*, København 1994 (upubliceret).
- Toft, Jim: *Fodboldbanen kridtes op. En analyse af fodboldspillet tidlige historie og udvikling frem til 1911 i København*. Speciale ved Københavns Universitet, maj 1990, findes på DHLs bibliotek.
- Salmonsens konversationsleksikon bd.10, København 1900.
- Schmidt, Lars-Henrik og Kristensen, Jens Erik: *Lys. Luft og renlighed*, Akademisk forlag, 1986.
- DIFs arkiv på Rigsarkivet i København:*
R-10.366-pk.1-2,9-10,26-32,37,105-110,123